

SVEĆENICI ŽRTVE PROGONA U HRVATSKOJ NAKON II. SVJETSKOG RATA

Dr. Stjepan KOŽUL, Zagreb

Crkva u Hrvata posjeduje veliko blago mučenika i svjedoka u vremenskom razdoblju od 1935. do 1950. godine. Ovim radom želi se dati prilog o ukupnom broju svećeničkih žrtava Crkve u Hrvata, zatim prikaz o svećenicima žrtvama u Zagrebačkoj nadbiskupiji u vremenskom razdoblju od 1935. do 1949. godine te o odnosu nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca prema svećeničkim žrtvama.

Naša Crkva, posebice naša prostrana Zagrebačka nadbiskupija posjeduje veliko blago mučenika i svjedoka. To su, uz stotine tisuća sinova i kćeri našega naroda, naši svećenici i službenici Crkve na čelu s kardinalom Alojzijem Stepincem – koji su, često u cvijetu mladosti, položili svoje živote na oltar za ideale svoje duše. To je Crkva šutnje koja je trpjela, bila progonjena i po logorima, koja je po svojim izabranim svjedocima išla u smrt. Bila je živi svjedok vjere, branitelj pravde, širitelj prostora slobode i ljubavi, a do posljednjih godina ostala je gotovo nepoznata široj javnosti.

U kršćanskoj i zapadnoj uljudbi od turskih vremena nije bilo prolijevanja svećeničke krvi i masovnog ubijanja svećenikâ, posebice na hrvatskom tlu. Prve svećeničke žrtve nakon Turaka pale su 1935. godine, u vrijeme »zuluma i divljanja srpskih četnika i žandara po Hrvatskoj«, a posljednje u vrijeme domovinskog rata za slobodu i samostalnost države Hrvatske (1990.–1995.).¹

Bio je to neviđen progon Crkve, nošen ideološkom mržnjom i huškačkom propagandom boljševizma, potpomognut žudnjom za osvetom od strane velikosrpskih hegemonista koji su se početkom II. svjetskog rata vješto utkali u tzv. Narodno-oslobodilački pokret (NOP) i Narodno-oslobodilačku vojsku (NOV) u Hrvatskoj i pokušali pod plaštem komunizma i »bratstva i jedinstva« zatrijeti sve što je vezano uz Katoličku Crkvu i Hrvatsku. Dakako, dobrodošao vanjski plašt, uzor i nadahnuće dobivali su od marksističke ideologije koja je pokazala svoje pravo lice još u listopadu 1917. godine, kada je u Rusiji bilo smaknuće više

¹ KOŽUL, S., *Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb 1992., opširnije str. 10–15. To je prvo djelo u Hrvatskoj, nakon 50 godina šutnje, koje sustavno i opširno obrađuje pitanje svećeničkih žrtava.

od osam tisuća svećenika, redovnika i redovnica, a da ne govorimo o broju vjernika-svjeto-
tovnjaka. Više od polovice biskupa je deportirano u Sibir i logore. Crveni teror je u zem-
ljama Sovjetskog saveza nastavljen i narednih desetljeća. U Hrvatskoj, pa dosljedno tome
i u Zagrebačkoj nadbiskupiji, kojoj je na čelu bio nadbiskup Alojzije Stepinac, slijedio se
spomenuti boljševički uzor. Najprije se sijala smrt, željelo se fizički uništiti Crkvu uz
neviđeno nasilje, a potom je uslijedio progon koji je trebao izgledati kao zakonit, kao da
poštuje slobodu savjesti i vjeroispovijesti. Dapače, hvalilo se stupnjem slobode i demokra-
cije, a sudovanjem NOP-a još u šumi, što svjedoči presuda na smrt Ivanu Đaniću, župniku
iz Orahovice, na Petrovo, 29. lipnja 1943., ili protestiranje Jakova Blaževića na montira-
nom procesu zagrebačkom nadbiskupu Stepincu 1946. godine protiv svjedoka obrane, jer
govori da se »narodni sud kalja kad se pred njega dovode ovakovi ljudi za svjedoke.«
Ipak, postoji vrlo velika razlika između držanja Katoličke Crkve i nacionalnih pravoslav-
nih Crkava. Dosljedno i naša Katolička Crkva nikada nije postala Crkvom »robinjom«
vladajućega režima. Ona, i unatoč najvećim žrtvama, nije prihvatila ulogu »sluškinje« ili
nečije »političke trublje«, kako je znao reći natpastir Crkve zagrebačke, sluga Božji kardi-
nal Alojzije Stepinac. Uz visoku cijenu svojih mučenika, branila je slobodu i vjeru čovjeka
u svim nečovječnim režimima i totalitarizmima 20. stoljeća. Nije se dala ušutkati, već je
dizala svoj glas za neotuđiva prava čovjeka i naroda, uz cijenu suza, dugih robija i smrti.
Odbijala je ponude i oblike suradnje mimo Apostolske Petrove Stolice u Rimu, koji bi za
nju značili duhovnu smrt. Nije primala nikakve potpore, za razliku od prorežimskih grupa,
i svećeničkih društava i udruženja »od posebnog društvenog interesa«. Međutim, to se
odnosi na mali dio našega klera, posebice u Hrvatskoj, u odnosu na brojne pripadnike klera
u franjevačkim redovima u Bosni i Hercegovini.

Tako je Katolička Crkva u hrvatskome narodu kroz duga desetljeća ostala jedina zakonita
institucija koja je krvlju izborila svoje djelovanje, neovisno o vladajućoj ideologiji i reži-
mu, vršeći svoje duhovno poslanje odgoja duše i srca hrvatskog naroda.

Naši duhovni pastiri, na čelu s nadbiskupom Stepincem i uz njega biskupima Čulom i
Čekadom, od komunističkog tiska prozvani »biskupski aktiv«, od početka su zauzeli jasan
i nedvosmislen stav za prava Božja i prava Crkve i čovjeka. Apostolska Petrova Stolica u
Rimu dala je podršku stavovima naših biskupa.²

U nepoštudnoj borbi za život ili smrt, za slobodu Crkve i naroda i opstanak u toj krvavoj
kupelji, posebice su stradavali svećenici Crkve u Hrvata. Tema našega prikaza upravo su
svećenici žrtve progona i odnos sluga Božjega kardinala Alojzija Stepinca prema njima.
Naš se prikaz sastoji od tri djela:

- I. Ukupni broj svećeničkih žrtava Crkve u Hrvata
- II. Svećenici žrtve u Zagrebačkoj nadbiskupiji
- III. Nadbiskup Stepinac i svećenici žrtve

² KOŽUL, S., *Nav. dj.*, opširnije str. 20–24. ZNIDARČIĆ, L., *Sudski proces protiv nadbiskupa Stepinca u: Zagrebačka biskupija i Zagreb 1094.–1994.*, Zagreb 1995., str. 459–482. LUBURIĆ, A. – PERIĆ, R., *Za kraljevstvo Božje – Život i djelo nadbiskupa dra Petra Čule*, Zbornik radova sa Studijskog dana, Mostar, 1. lipnja 1970., (420 str.), Mostar 1991., posebice str. 109–200. *Sluga Božji Alojzije Stepinac*, Glasilo Postulature, 4/1996., str. 73, 75.

I. UKUPNI BROJ SVEĆENIČKIH ŽRTAVA CRKVE U HRVATA

Ovdje želimo nešto reći o ukupnom broju poginulih svećenika i redovnika Crkve u Hrvata. Bila je to desetljećima zabranjivana tema razgovora i istraživanja kao, uostalom, i tema o žrtvama koncem i nakon Drugog svjetskog rata.

Drugi svjetski rat, i prve godine nakon njega, obilježene su na hrvatskim povijesnim prostorima velikim gubitcima i žrtvama, ne samo civila nego i svećenika. Vrijeme rata i vrijeme nakon 8. svibnja 1945. godine, kada je rat službeno završio, opterećeno je progonom Crkve i vjere. Nova komunistička vlast opečatila je vrijeme poraća pojmom Bleiburga i Križnih putova, masovnih grobnica i zločina nad Hrvatima, što će ostati bolnim sjećanjem našega nacionalnog bića.

Zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, kao hrvatski metropolit i predsjednik Biskupske konferencije i Crkva u Hrvata traže djelatni prostor u tim novim okolnostima, ali umjesto dogovora slijedi otvoreni progon Crkve, širenje ideološke mržnje, masovno ubijanje svećenika i redovnika započeto još u ratu, uhićenja i osude na dugogodišnje robije, progoni i zlostavljanja na sve moguće načine. Crkva je morala ustrajati i svjedočiti do mučeničke krvi. Na sve čudovišne optužbe i osude nije se mogla braniti, a o njoj su u javnosti mogli govoriti i pisati samo njezini progonitelji.

Spominjemo komemoraciju za poginule i pobijene svećenike, redovnike i bogoslove od 16. ožujka 1945. godine, još prije preokreta. To je bilo »Komemorativno veče« u »Hrvatskom državnom kazalištu – za hrvatske katoličke svećenike, ubijene od neprijateljske ruke«. Pozivnice je potpisao u ime Pripremnog odbora predsjednik ing. Stjepan Horvat, rektor Hrvatskoga sveučilišta.³

U toj prigodi bila je tiskana osmrtnica. U crnom okviru ispod križa napisano je: »Neka je slava hrvatskim katoličkim svećenicima! Oni za Hrvatski narod dadoše svoje živote. Zločinačka ruka nam je uskratila njihovo tijelo, ali duh njihov živi i živjeti će vječno među nama! Žrtve hrvatskih katoličkih svećenika nisu bile uzaludne. One nam osvjetljaju put, kojim treba poći cijeli hrvatski narod: Put samoprijedora, junačtva i nesebične ljubavi prema svojoj državi. Neka vam je laka hrvatska gruda, hrvatski katolički svećenici!« Uokolo toga okvira i na poleđini s druge strane nalazimo imena 149 svećenika i redovnika raznih biskupija i redovničkih zajednica, među njima 13 svećenika iz Zagrebačke nadbiskupije.⁴

Dvojica naših župnika: Božo Vukoja, župnik u Crncu i Marko prof. Trstenjak, umirovljeni župnik iz Starog Gradca, sačuvali su »Popis svećenika mučenika« iz tog vremena. Trstenjak, slično originalu, ima samo najnužnije podatke uz ime svakog svećenika. To bi mogao biti prijepis Vukojina popisa, koji je nešto detaljniji. »Podaci o poginulim svećenicima mučenicima pokupljeni su: iz neprijateljskih smrtnih osuda i objava narodu, iz pismenih i

³ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 25, 206–207.

⁴ Dekan i župnik iz Virja Gustav Kuzmić dao je za arhiv Nadbiskupskog Duhovnog Stola u Zagrebu jednu sačuvanu pozivnicu iz 1945. s programom od 5 točaka za komemoraciju ubijenih svećenika. U isti arhiv je odložen izrezak iz tiska osmrtnice ubijenih svećenika, na kojoj su navedena imena 149 svećenika, redovnika i bogoslova, koji su stradali do 16. ožujka 1945. godine.

usmenih svjedočanstava očevidaca izbjeglica, koji su samo vidjeli mrtve mučenike ili razgovarali s ubojicama, iz službenih glasnika i listova – štampe i iz dnevnih službenih novina i glasnika« pisanih u ono vrijeme.

Od svećenika Zagrebačke nadbiskupije u tim popisima krivo je naveden daruvarski župnik Mijo Ettinger, koji je bio župnik u Daruvaru do 1. 1. 1955. i ondje umro 20. 6. 1966. u 92. godini života i 70. obljetnici svećeništva. Nisu spomenuti Vilim Pintar, Ivan Mađarić i Karlo Ivančić,⁵ tako da Zagrebačka nadbiskupija do 16. ožujka 1945. godine ima ukupno 15 u ratu poginulih svećenika.

Ubijene svećenike spominje nadbiskup Stepinac u svojim pismima predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću, 28. 6. 1945. i 21. 7. 1945., u kojima govori o uzrocima nezadovoljstva Katoličke Crkve političkom praksom nove komunističke vlasti u Hrvatskoj.⁶ U prilogu pismu od 21. 7. 1945. nalazimo popis ubijenih svećenika u Zagrebačkoj nadbiskupiji do 8. 5. 1945. od narodno-oslobodilačke vojske (NOV) i popis na smrt osuđenih iza 8. 5. 1945. Ubijenih je 10, a na smrt osuđenih 12 (dvojica su franjevci iz Karlovca). Prilog navodi i popis od 40 svećenika koji se 21. srpnja 1945. nalaze u zatvoru, među njima 36 svećenika Zagrebačke nadbiskupije, 3 franjevca iz Bjelovara i poznati isusovac o. Josip Muller iz Zagreba.⁷

Pobijene svećenike Crkve u Hrvata spominje PASTIRSKO PISMO naših biskupa od 20. rujna 1945. godine, taj najblistaviji dokument istine Katoličke Crkve u Hrvata u 20. stoljeću⁸, koji će nadbiskup Stepinac i biskup Čule platiti dugogodišnjom robijom.⁹ Potom slijedi nacrt obrane nadbiskupa Stepinca, koju je u istražnom zatvoru u glavnim točkama napisao sâm nadbiskup,¹⁰ kao i njegov povijesni govor na montiranom procesu protiv njega, kada je četvrtoga dana rasprave, 3. 10. 1946., nakon ispitivanja i njemu bilo dopušteno da, s obzirom na iznesene optužbe, i sam kaže koju riječ.¹¹ Nakon toga za širu javnost nastaje noć šutnje, barem u našoj domovini. Sve što je bilo moguće prenijeti, prenosilo se usmenom predajom svećenikâ ili pojedinim zapisima, skrivenima od očiju javnosti.

Postoji određena poslijeratna literatura u kojoj se spominju neki biskupi te brojni svećenici i redovnici, ali uvijek u negativnom svjetlu, pisana u propagandne svrhe i nabijena

⁵ TRSTENJAK, M. i VUKOJA, B., dali su za arhiv svoje popise ubijenih svećenika koji su gotovo identični popisu iz tiska od 16. ožujka 1945. KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 25 i 206.

⁶ BENIGAR, A., *Alojzije Stepinac, Hrvatski kardinal*, Rim 1974., str. 514–520. Govori o ubijanju svećenika, činovnika i kulturnih radnika. Tu se spominje, prema svjedočenju dr. Stjepana Lackovića, velik popis civilnih osoba koje su zatvorene, iako nedužne, a koji je nadbiskup Stepinac osobno predao predsjedniku vlade Hrvatske 28. lipnja 1945., kada je Bakarić posjetio Nadbiskupa.

Pismo nadbiskupa Stepinca predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću od 21. 7. 1945. Broj 64/BK; *Croatia christiana periodica* br. 29/1992., str. 137–180., posebice str. 137–155.

⁷ Nadbiskupovo pismo od 21. 7. 1945. predsjedniku Bakariću ima i Prilog na dvije stranice s imenima stradalih svećenika, koji je potpisao ravnatelj pisarne Nadbiskupskog Duhovnog Stola mons. Nikola Borić, kanonik.

⁸ LANDERCY, M., *Kardinal Alojzije Stepinac*, Đakovački Selci, 1989., str. 119–131. BENIGAR, A., *Nav. dj.*, str. 539–544.

⁹ ZNIDARČIĆ, L., *Nav. mj.* 459–482. Zbornik radova sa Studijskog dana o nadbiskupu Čuli, Mostar 1991., str. 109–200.

¹⁰ Arhiv Postulature, Svezak LXIV, 499–500.

¹¹ LANDERCY, M., *Nav. dj.*, str. 155–163. BENIGAR, A., *Nav. dj.* str. 582–589.

mržnjom prema Katoličkoj Crkvi i hrvatskome narodu. Uz ondašnji dnevni tisak, izdane su i tri posebne knjige: »Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera«,¹² »Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima«,¹³ i srbokomunističkoj propagandi najdraža »Magnum crimen« (»Veliki zločin«) Viktora Novaka, objavljena u Zagrebu 1948., u Sarajevu 1960. i Beogradu 1986. godine, što samo po sebi dovoljno govori.¹⁴

Ove knjige su desetljećima bile jedina državna »istina« koju se nije smjelo osporavati niti drukčije pisati. Uz ideološku velikosrpsku i boljševičku mržnju, one su bile opravdanje za sve nepravde i zločine učinjene protiv Crkve. Ovim se izdanjima željelo, posebice u nekim sredinama, trajno aktualizirati mržnju prema vjeri i Katoličkoj Crkvi sve do naših dana. Stoga su i pisana vrlo tendenciozno, s puno mržnje prema Katoličkoj Crkvi, vjeri i hrvatskome narodu. Tu su propagandu u konkretnom životu pratila umorstva svećenika, progoni, sudovanja, dugogodišnja tamnovanja i zlostavljanja tolikih službenika Crkve: biskupâ, svećenikâ, redovnikâ, redovnica i istaknutih vjernika svjetovnjaka. Nisu se poštivale pravne norme sudovanja, zakonitost obrane, mogućnost da se čuje i druga strana. Često se osudilo i bez optužnice ili ubijalo bez sudskog postupka i dokazivanja krivnje. Sve je to u našoj javnosti nametnulo šutnju o brojnim zločinima, pa i protiv svećenika i Crkve.

U iseljeništvu je situacija bila bitno drukčija. Tako imamo vijest da je svećenik Eugenio Beluhan-Kostelić, pošavši iz Zagreba u emigraciju, ponio sa sobom bilježnicu »u kojoj je vodio zapisnik o poginulim svećenicima koje su komunisti ubili«. ¹⁵ Nalazimo i više popisa ubijenih svećenika Crkve u Hrvata, što su ih skupili prof. dr. Krunoslav Draganović, o. fra Bazilije Pandžić, OFM,¹⁶ prof. Vinko Nikolić,¹⁷ dr. Ivo Omrčanin,¹⁸ Ante Beljo,¹⁹ o. Aleksa Benigar, OFM,²⁰ i fra Lucijan Kordić, OFM.

Dr. Jere Jareb drži da je među prvim popisima ubijenih svećenika onaj iz 1949. godine don Mate Lukete, bivšeg župnika iz Vodica u Šibenskoj biskupiji, objavljen u Hrvatskom Almanahu u Buenos Airesu.²¹

¹² *Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera*, Zagreb 1946. Knjiga je objavljena u jeku pripreme za suđenje nadbiskupu Stepincu. Nabrojena su čak 429 imena »svećenika, redovnika i časnih sestara« koji su »protunarodno radili i počinili zločine«. LUKINOVIĆ, A., *Zagreb – Devetstoljetna biskupija*, Zagreb 1995., str. 427–435.

¹³ *Suđenje Lisaku, Stepincu, Šaliću i družini ustaško-križarskim zločincima i njihovim pomagačima*, Zagreb 1946., uredio i izdao Milan STANIĆ.

¹⁴ NOVAK, V., *Magnum crimen – Veliki zločin*, Zagreb 1948., Sarajevo 1960., Beograd 1986. Takvog tendencioznog pisanja bilo je i kasnije ili se takve negativne postupke pokušavalo opravdati političkim razlozima. Tako primjerice: TUĐMAN, F., *Borbena put 32. Divizije*, str. 15.

¹⁵ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 26. *Glas Koncila*, »Krijumčar s križem«, br. 42., 21. 10. 1990., str.6.

¹⁶ Hrvatski kalendar 1955., Chicago 1954.

¹⁷ NIKOLIĆ, V., *Bleiburg: Uzroci i posljedice*, Spomen-zbirka četrdesete godišnjice tragedije, München–Barcelona 1988., str. 51, 52.

¹⁸ OMRČANIN, I., *Kroatische Priester ermordet von Tschetnikern und Kommunisten*, München 1959., Colorado 1959., Buenos Aires 1961., Paris 1962.

¹⁹ BELJO, A., *YU-GENOCID*, Zagreb–Toronto 1990., str. 303–304.

²⁰ BENIGAR, A., *Nav. dj.*, str. 514–520. KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 26–27.

²¹ KORDIĆ, L., *Mučeništvo Crkve u Hrvatskoj*, ZIRAL, Chicago 1980. LUKETA, M., *Hrvatski Almanah*,

U izmijenjenim povijesnim okolnostima, četrdeset godina poslije spomenutih Dokumenta komunističke vlasti, točnije, 1992. godine pojavila se u Zagrebu još jedna knjiga koja govori »o jednom dijelu klera«, ovoga puta o žrtvama koje je podnio za vjeru i narod. Riječ je o Spomenici žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije.²² To je prva knjiga u slobodnoj Hrvatskoj koja je progovorila o toj problematici. »Nesumnjivo je to knjiga koja zaslužuje punu pozornost i čitajući je otkriva se kroz kakve je goleme nevolje prošla Zagrebačka nadbiskupija neposredno pred Drugi svjetski rat, za vrijeme rata i pogotovo poslije 'oslobođenja', ili kako se to nekoć govorilo 'Za diktature proleterijata'. O predratnim i ratnim zbivanjima pisalo se kod nas, ali ta je literatura poslije rata bila opasna, mlađim naraštajima posve nepoznata. O poratnim se zbivanjima nije smjelo pisati u domovini, a djela 'ustaške emigracije' donosila su čitatelju robiju. Dr. Kožul se potrudio prikupiti podatke o poginulim svećenicima, o onima prošlima kroz zatvore, o onima koji su morali pobjeći u inozemstvo«.²³

Uz Spomenicu, na općem planu svećeničkih žrtava Crkve u Hrvata konačni zaključak je pokušao dati don Anto Baković,²⁴ koji je 1995. donio i dopunu svojih rezultata iz 1994. godine.²⁵

O svećenicima žrtvama u svojim knjigama pišu Andrija Lukinović, Mile Vidović²⁶ kao i Frajno Šanjek u upravo izašloj knjizi, drugom prerađenom i dopunjenom izdanju.²⁷

Pogledat ćemo поближе pojedine popise svećeničkih žrtava Crkve u Hrvata:

1. Popisi Bože Vukoje i Marka Trstenjaka

Ovo su dva gotovo identična popisa, s tim što je Vukojin detaljniji i opširniji. Taj se popis oslanja na tiskani popis od 16. ožujka 1945. kada je u Hrvatskom državnom kazalištu u Zagrebu priređeno »Komemorativno veče za hrvatske katoličke svećenike, ubijene od neprijateljske ruke«. Na čelu Pripremnog odbora bio je rektor Hrvatskog sveučilišta ing. Stjepan Horvat.

Ovaj popis navodi 149 ubijena svećenika i redovnika.²⁸

2. Pastirsko pismo hrvatskih biskupa 1945. i govor kardinala Štepinca na sudu 1946.

U ovim dokumentima nalazimo ukupni broj stradalih do jeseni 1945. godine:

Buenos Aires 1949. Don Mate Luketa rođen je 21. 2. 1911. u Primoštenu, za svećenika Šibenske biskupije zaređen je 14. 7. 1935. Bio je župnik u Vodicama.

²² KOŽUL, S., *Nav. dj.*, 842 str.

²³ LUKINOVIĆ, A., *Nav. dj.*, str. 429.

²⁴ BAKOVIĆ, A., *Stradanja Crkve u Hrvata u II. svjetskom ratu – Svećenici – žrtve rata i poraća 1941.–1945.* Zagreb 1994. Radni materijal.

²⁵ Narod, 1. 6. 1995., str. 6–7.

²⁶ LUKINOVIĆ, A., *Nav. dj.* VIDOVIĆ, M., *Povijest Crkve u Hrvata*, Split 1996., str. 413–430.

²⁷ ŠANJEK, F., *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb 1996., str. 470–477. Ranije: Katalog izložbe »Sveti trag«, Zagreb 1994., str. 27–42. (Povijesni prikaz)

²⁸ Vidi bilješku 4 i 5.

Ubijenih svećenika 243, nestalih 89, što ukupno iznosi	332
Svećenika i redovnika u logorima i zatvorima	169
Ubijenih klerika	19
Ubijene braće laika	3
Ubijene časne sestre	4 ²⁹

3. Popis Ante Belje

Ovo je popis ubijenih svećenika i redovnika od 1941.–1949. Nalazi se u autorovoj knjizi »YU-GENOCID«³⁰

On ističe da je popis nepotpun. Tu nalazimo da je ubijeno:

169	biskupijskih svećenika i bogoslova
161	redovnički svećenik, bogoslov i brat laik
Ukupno: 330	svećenika i redovnika

4. Popis Vinka Nikolića

U stvari ovo je »popis hrvatskih katoličkih svećenika ubijenih u razdoblju 1941.–1954.« koji se pojavio u više glasila u inozemstvu. Tako ga donosi 1988. godine Vinko Nikolić u knjizi »Bleiburg: Uzroci i posljedice, Spomen-zbornik četrdesete godišnjice tragedije«. Taj je opširniji i detaljniji popis, spada, očito, među ponajbolje, zahvaljujući radu prof. dr. Krunoslava Draganovića i dr. Bazilija Pandžića, OFM. To se doslovno čita u uvodnim mislima: »Bilo je pokušaja u iseljeničkom tisku, da bi se dao bar neki popis hrv. svećenika, koji su nasilno izgubili život za vrijeme posljednjeg rata. Naravno, svi ti popisi bili su samo djelomični, jer prilike u našoj domovini nijesu ni danas takove, da bi se moglo bez velikih poteškoća i pogibli doći do sigurnih podataka. Ovaj naš popis sastavljen je na osnovu gradiva, što su ga skupili prof. dr. Krunoslav Draganović i dr. fra Bazilije Pandžić u Rimu te mi u S.A.D. I naš popis imat će svojih manjkavosti, po svoj prilici ne netočnosti, ali mislimo, da je on jedan veliki korak naprijed prema potpunom i točnom popisu žrtava među katoličkim svećenstvom od godine 1941. do danas«.

Među prvima je objavljen u Hrvatskom Almanahu u Buenos Airesu 1949. godine popis ubijenih svećenika od don Mate Lukete.

U Nikolićevom popisu nalazimo:

205	ubijenih biskupijskih svećenika
179	ubijenih redovnika
Ukupno: 384	ubijena svećenika i redovnika ³¹

²⁹ Vidi bilješku 8 i 11.

³⁰ Vidi bilješku 19.

³¹ Vidi bilješku 17; KOŽUL, S., *Nav. dj.* str. 200.

5. Popis fra Lucijana Kordića, OFM

Fra Lucijan Kordić, OFM 1988. u svojoj knjizi »Mučeništvo Crkve u Hrvatskoj« donosi popis ubijenih svećenika od 1941. do 1951. godine. Taj izvor je citiran 1990. godine u našoj domaćoj javnosti. Autor u svojim izvorima ističe:

»Prije svega treba naglasiti da katolički svećenici i crkveno osoblje nisu pogibali u ratnim sukobima, nego u mirnim pozadinama; jednostavno su ubijani u svagdašnjim prilikama. Vrijeme ubijanja i likvidacije proteže se od 1941. do 1951. A metode i okolnosti, kako su svećenici ubijeni bile su takve, da ih je nemoguće opisati«.

Razapeti živi	2
Piljeni živi	2
Izbodeni živi i ispečeni	2
Baćeni u vatru i živi izgorjeli	4
Prerezani grkljani	3
Poslije mučenja stavljeni u vreću i bačeni u more	2
Izmučeni i bačeni živi u jarak	8
Kruto mučeni i napokon ubijeni	15
Ubijeni, poliveni benzinom i spaljeni	15
Strijeljani	12
Na razne načine i bez suda ubijeni	196
Obješeni	3
Rezani nožem	3
Umrli nakon mučenja u zatvoru	4
U logorima izmučeni i umrli	7
Nestali ... vjerojatno ubijeni	28
Prisiljavan trčati potkovan kao konj	1
Kamenovan	1
Sadiranje kože na živu čovjeku	2
Ukupno ubijenih svećenika i redovnika	320 ³²

6. Popis dr. Ive Omrčanina

Ovo je temeljit popis ratnih i poratnih svećeničkih i redovničkih žrtava Crkve u Hrvata izdan na njemačkom jeziku. Dakako, trebalo bi ga provjeriti, ispraviti i eventualno po biskupijama i provincijama nadopuniti novim podacima.

U prvom dijelu je popis svećenika i redovnika po biskupijama i provincijama, koje su ubili četnici. U drugom dijelu nalazimo svećenike, redovnike, bogoslove i časnu braću, svakoga po pripadnosti biskupiji i redovničkoj zajednici, koje su ubili komunisti. Potom slijedi analiza statistike i načini mučenja prije umorstva.

³² KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 201.

Ovo je stručan i znanstveno izrađen rad.

Prema njemu, četnici su ubili 33 svećenika i 1 bogoslova. Komunisti su ubili 174 svećenika i 153 redovnika. Komunisti su ubili ukupno 327 svećenika i redovnika.

Tako nalazimo da su ubijeni ili umrli od muka i posljedica mučenja, ili sigurno ubijeni, a da se nikad nisu saznale okolnosti i mjesto:

1. Biskupi	2
2. Svećenici	
a) biskupijski	201
b) redovnički	<u>149</u>
	350
3. Bogoslovi	
a) biskupijski	5
b) redovnički	<u>19</u>
	24
4. Časna braća	4

Ukupno: 380 svećenika, redovnika, bogoslova i časne braće.

Žrtve su bile rođene između 1881. i 1925. godine. Najviše ih je rođeno između 1906. i 1916. godine. Dakle, najveći broj ubijenih svećenika i redovnika bio je u dobi između 25 i 40 godina. Zanimljivo je pogledati i broj žrtava po godinama, kako ih navodi Omrčanin:

<u>Godina:</u>	<u>Broj:</u>
1940.	1
1941.	6
1942.	22
1943.	36
1944.	60
1945.	206
1946.	14
1947.	8
1948.	4
1949.	1
1950.	1
1951.	2
vrijeme ubojstva nepoznato	<u>19</u>
Ukupan broj žrtava	380 ³³

Najveća skupna gubilišta svećenika i redovnika jesu Široki Brijeg (28), Macelj kod Krapine (21) i Jasenovac (7 slovenskih svećenika).

³³ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 202–203.

7. Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije – dr. Stjepana Kožula

Ovdje se prvi put u Hrvatskoj, na općem planu Crkve u Hrvata donosi prikaz svih dotad poznatih popisa, posebice inozemnih.³⁴ Svi popisi govore o 380 – 383 ubijena svećenika Crkve u Hrvata. Ispravljeni su podaci za Zagrebačku nadbiskupiju pa je razvidno da će sveukupni broj ubijenih svećenika Crkve u Hrvata biti znatno veći kada svi ostali isprave i dopune popis svećeničkih žrtava u svojim nad/biskupijama ili redovničkim zajednicama. Nakon ispravljanja podataka samo za Zagrebačku nadbiskupiju, bilo je vidljivo da će ukupan broj ubijenih svećenika porasti iznad 400.

Ova knjiga detaljno obrađuje zločine, progone i nasilja na području Zagrebačke nadbiskupije i pravi je martirologij Crkve zagrebačke.

8. Popis don Ante Bakovića

Ovo je prikaz broja ubijenih svećenika i službenika Crkve koji je učinio don Baković. Taj je popis sličan inozemnim popisima kada su u pitanju minimalni podaci o svakoj osobi, no don Baković ih je želio ispraviti i dopuniti za svu Crkvu u Hrvata. Stoga je tražio fotografije i točne podatke i preko tiska i od ustanova Crkve u Hrvata.³⁵ Podatke navedene u knjizi je naknadno dopunio.³⁶

Kod don Bakovića nalazimo:

A. Ubijeni svećenici	240
Ubijeni redovnički svećenici	172
Ukupno ubijeni:	<u>412</u>
Umrlu u zatvoru	24
Broj svećenika i redovnika Crkve u Hrvata, ubijenih i umrlih u zatvoru (259 biskupijskih i 177 redovničkih)	
Ukupno:	<u>436</u>
B. Ubijeni sjemeništarci i bogoslovi	62
Ubijena časna braća laici i suradnici, među njima 11 braće trapista u logoru u Kovinu	21
Svećenici umrli od tifusa	15
Svećenici umrli na slobodi, od posljedica zatvora	37
Ubijene časne sestre	26
Časne sestre umrle od posljedica zatvora	<u>4</u>
Ukupno:	165.

³⁴ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 199–204; 244–259.

³⁵ BAKOVIĆ, A., *Nav. dj.* KOŽUL, S., Prikaz Bakovićeve knjige u: SVZN br. 4/1994., str. 147–149; Br. 5/1994., str. 171.

³⁶ Vidi bilješku 25.

C. Ukupan broj svećenika i redovnika Crkve u Hrvata, ubijenih i umrlih u zatvoru	436
Ukupan broj ubijenih i umrlih ljudi drugih skupina, koje ne možemo ubrojiti u ubijene svećenike	165
<u>Sveukupno:</u>	<u>601.</u>

Kasnije je don Baković iznio u javnost, da je broj žrtava porastao na 634 osobe. Dakle, 33 više nego što ih navodi u svojoj knjizi. (Narod, 1. 06. 1995., str. 6–7.)

Iz usporedbe se vidi da je 28 žrtava iz raznih biskupija, a 5 iz redovničkih zajednica. On navodi da su 22 žrtve bili svećenici a 11 sjemeništarcu i bogoslovi. Nije naznačeno jesu li te žrtve izravno ubijene, umrle u zatvoru, ili kasnije na slobodi »od posljedica zatvora«. Tako se od 601 žrtve dolazi do 634.

1. a) 434 svećenika (biskupijskih i redovničkih) izravno je ubijeno

24 ih je umrlo u logoru

458 svećenika (biskupijskih i redovničkih) ubijenih i umrlih u zatvoru

b) 10 redovničke braće laika ubijeno

11 braće laika trapista umrlo od gladi u logoru u Kovinu

21 redovnička braća laici ubijeni i umrli u logoru

c) 37 svećenika umrlo »od posljedica zatvora i mučenja«, ali kasnije na slobodi

15 svećenika umrlo od zaraze tifusa

52 svećenika umrla od posljedica rata. Kod ove skupine žrtava upitan je kriterij.

2. 73 ubijena sjemeništarcu i bogoslova

3. 30 časnih sestara, 26 ubijeno, 4 umrle u logoru

Sveukupno: 634 žrtve

9. Prikaz Šanjek – Kožul

Dr. Šanjek u svojoj knjizi³⁷ pokušava doći do rezultata svih dosadašnjih istraživanja, ostavljajući pitanje konačnog broja otvorenim, dok sve nad/biskupije i redovničke zajednice ne napišu svoje vlastite prikaze.

Kritički se osvrće i na Bakovićev prikaz, jer se nikako ne može govoriti o 601 ubijenom svećeniku, kako to navodi i Jakov Sedlar u svojem filmu o Međugorju, a još manje o 634 ubijena svećenika Crkve u Hrvata.

Riječ je, prema Bakoviću, o 434 ubijena svećenika (u knjizi ih navodi 412, od toga 240 biskupijskih i 172 redovnička), 10 ubijene braće laika (redovnika), a 11 braće trapista umrlih od gladi u logoru u Kovinu, zatim 24 svećenika redovnika umrlih na izdržavanju

³⁷ ŠANJEK, F., *Nav. dj.* str. 470–474.

vremenske kazne, 37 umrlih »od posljedica zatvora i mučenja«, ali kasnije na slobodi, što je kod Bakovića problematičan kriterij. Primjerice: hercegovački franjevac dr. Mladen Barbarić je umro 1987. u 89. godini života. Slijedi 15 umrlih od zaraze tifusa te 73 sjemeništara i bogoslova i 30 časnihi sestara (26 ubijenih i 4 umrle u zatvoru), što sveukupno iznosi 634 žrtve službenika Crkve, ali ne samo svećeničke.³⁸

Don Anto Baković u svojem popisu 1994. godine pokušava povećati broj svećeničkih žrtava u Zagrebačkoj nadbiskupiji dodajući među ubijene svećenike kardinala Alojzija Stepinca te Branka Birta i mo. Matiju Ivšića koji su umrli u Zagrebu, nakon izdržavanja vremenske kazne u zatvoru, što nema temelja.

II. SVEĆENICI ŽRTVE U ZAGREBAČKOJ NADBISKUPIJI

1. Krvava kupelj svećenika Zagrebačke nadbiskupije započinje 1935. godine, točnije 13. lipnja, kada je ubijen Ivanko (Janko) Vlašićak, župnik u Požeškom Brestovcu, nastavlja se 8. kolovoza smrću Janka Vedrine, župnika u Bučici, a završava 1949. godine umorstvom mladoga loborskog župnika Josipa Vedrine. To su najblistavije stranice martirologija Crkve zagrebačke, kojoj predsjeda svjedok vjere, nadbiskup Alojzije Stepinac. Tada nastupa stanka u krvavome teroru do nove svećeničke žrtve, ujesen 1990. godine, kada je u svojem župnom stanu zaklan sa 36 rezova, mladi župnik župe sv. Marije u Sisku, Antun Grahovar. Bila je to najava novog rata i etničkog čišćenja do rijeke Kupe.

Ta masovna umorstva svećenika Zagrebačke nadbiskupije zbilila su se u Zapadnoj Slavoniji, Karlovačkom kraju, u Baniji i Pounju, gdje će 1991. godine buknuti novi rat u Hrvatskoj protiv Hrvatske.

Tijekom Drugog svjetskog rata do 8. svibnja 1945. ubijena su 23 svećenika Zagrebačke nadbiskupije, a od »oslobođenja« 1945. do 1949. godine, dakle nakon rata u mirnodopskom razdoblju, još 45 svećenika.

Na planu Zagrebačke nadbiskupije, koja je 1994. godine slavila svoj jubilej, 900. obljetnicu osnutka i postojanja, u nazočnosti sv. oca Ivana Pavla II. koji je u toj prigodi posjetio Zagreb i Hrvatsku, nažalost nisu bile spomenute svećeničke žrtve,³⁹ iako smo, uz nadbiskupa Stepinca, mogli pokazati časni vijenac mučenika – 71 ubijenog svećenika i 7 bogoslova i sjemeništara (od toga broja 2 su svećenika ubijena 1935., 5 svećenika je u prvim poratnim godinama umrlo u logorima, 3 su ubijena u bombardiranju, 1 zaklan 1990., a u razdoblju od 1941. do 1949. godine izravno je ubijeno 60 svećenika).⁴⁰

Svi ranije spominjani popisi ubijenih svećenika Crkve u Hrvata spominju i svećeničke žrtve Zagrebačke nadbiskupije. Nakon montiranog procesa zagrebačkom nadbiskupu Stepincu, 1946. godine, u domovini se o tim žrtvama, kao uostalom i drugima, nije smjelo javno govoriti niti pisati. Kako nije bilo izravne veze s iseljeništvom, i popisi u emigraciji su jednim dijelom netočni i manjkavi. Ako u popisima ubijenih svećenika uzmemo one

³⁸ ŠANJEK, F., *Nav. dj.*, str. 473.

³⁹ *Zagrebačka biskupija i Zagreb*, Zbornik, Zagreb 1995., str. 463.

⁴⁰ ŠANJEK, F., *Nav. dj.*, str. 473–474.

najbrojnije i najcjelovitije (Nikolić, Beljo, Omrčanin), učit ćemo te manjkavosti i nedostatke.

Među 57 svećenika Zagrebačke nadbiskupije ubijenih tijekom i nakon rata, prema popisu V. Nikolića nalaze se i petorica živih: Ferić, Füstoss, Glavaš, Marjanović i Pavić te petorica umrlih u zatvoru: Gručić, Kolarić, Kovačić, Ladić i Perhač. Broj izravno ubijenih je dakle manji i to: 47. S obzirom na popis A. Belje i I. Omrčanina, V. Nikolić ima najveći broj i jedino on spominje I. Mađarića, ubijenog 1941. godine od njemačke vojske.

A. Beljo u svojem popisu navodi 53 svećenika. I on spominje 4 živa: Füstossa, Glavaša, Marjanovića i Pavića, a samo tri umrla u zatvoru: Gručića, Kovačića i Perhača, ali ne spominje Mađarića kojeg navodi samo Nikolić. Broj izravno ubijenih svećenika prema ovom popisu je 46.

Od živih A. Beljo ne spominje Ferića, a od umrlih u zatvoru Kolarića i Ladića, koje navode ostala dvojica.

A. Beljo kao i V. Nikolić imaju u popisu J. Carevića, biskupa dubrovačkoga, koji je ubijen na području Zagrebačke nadbiskupije.

Popis I. Omrčanina ima 55 svećenika Zagrebačke nadbiskupije. Spominje petoricu živih: Ferića, Füstossa, Glavaša, Marjanovića i Pavića te petoricu umrlih u zatvoru: Gručića, Kolarića, Kovačića, Ladića i Perhača. Omrčaninov popis navodi, dakle, 45 izravno ubijena svećenika Zagrebačke nadbiskupije.

Ne spominje Mađarića, kojega navodi samo Nikolić, a jedino on ne spominje Ž. Liku.

Karla Ivančića nema ni u jednom popisu, iako je 1943. ubijen od njemačkih postrojbi, prema jednima od Čerkeza, a prema drugima podvalom partizana.⁴¹ Mile Vranešić donosi svjedočanstvo da su ga ubili gestapovci.

»Spomenica žrtvama ljubavi Zagrebačke nadbiskupije« 1992. godine ispravlja sve ranije popise koji se tiču Zagrebačke nadbiskupije. Temeljito ukazuje na svaku svećeničku žrtvu i opširnijim prikazom i daljnjim istraživanjem dolazi do daleko poraznijeg rezultata:

U Zagrebačkoj nadbiskupiji od 1935. do danas izravno su ubijena 63 svećenika; u logorima ih je umrlo 5, od bombardiranja su stradala 3 – ukupno 71 svećenik te 7 bogoslova i sjemeništara.

Prema vrsti zlosilja 2 su ubijena u organizaciji žandara, 1 od njemačke vojske, 1 ubijen u Jasenovcu, 2 slučaja su ostala nerazjašnjena (ubijeni od partizana – Čerkeza – ustaša), 19 ih je strijeljano, 17 mučeno, a potom ubijeno, 5 ih je ubijeno u župnom stanu, 17 ih je likvidirano pri povlačenju, 1 je ubijen nakon žalbe na presudu (sve od NOP-a, NOV-e i komunističke vlasti), 3 tijekom bombardiranja i 5 umrlih u teškim okolnostima logora.⁴²

Srednja dob ubijenih svećenika jest 44 godine. Najviše ih je ubijeno u dobi od 33 godine života (8). Sa 27 i 32 godine ubijeno ih je po pet u razmaku od 1943.–1946. godine. Sa 35 godina života ubijena su 4 svećenika, dok su tri ubijena sa 31, 39 i 56 godina života. Zatvor

⁴¹ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 243.

⁴² KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 237–239.

je bio koban za starije svećenike od 62, 66 i 68, kao i od 78 godina; trojica su, naime, umrla 1948. godine.⁴³

Godine 1935. žandari su ubili 2 svećenika. Godine 1941. njemačka vojska je ubila 1 svećenika, 1942. su ustaše ubili 1 svećenika u logoru Jasenovac. 1943. je ubijeno 7 svećenika od partizana, a prije toga su bili mučeni. Iste godine 1 svećenik je stradao od bombardiranja, a 1 je ubijen od Čerkeza ili Nijemaca (dvojbena). Godine 1944. partizani muče i ubijaju 4 svećenika, 1945. godine 33 svećenika i još 2 stradaju od bombardiranja, a 1946. je broj ubijenih svećenika jednak kao i 1943. godine.

Svećenike muče, ubijaju u stanu, na vratima sakristije, pri silasku s vlaka, osuđuju na smrt i javno vješaju, bez mogućnosti obrane i žalbe. Godine 1947. ubijena su 3 svećenika, 2 su umrla u zatvoru, a 1948. su 2 ubijena i 3 umrla u zatvoru. Godine 1949. ubijena su 2 svećenika, a 1990. godine 1 svećenik.⁴⁴

Donosimo i tabelarni prikaz s podacima za svakog ubijenog svećenika Zagrebačke nadbiskupije:

2. VRSTE ZLOSILJA NAD SVEĆENICIMA ZAGREBAČKE NADBISKUPIJE

BR.	PREZIME I IME	NAČIN ZLOSILJA	GOD.
	Mons. Josip Carević, biskup dubrovački	mučen i ubijen od partizana	1945.
1.	Bedenik Pavao	u organiz. nar. vlasti u. iz zasjede pred ž. dv.	1946.
2.	Bocak Valentin	nestao - ubijen pri povlačenju	1945.
3.	Burger Julije	osuđen, mučen i ubijen od partizana	1944.
4.	Butorović Ivan	odveden i ubijen od partizana	1944.
5.	Crnković Matija	uhićen od OZN-e, mučen i strijeljan	1945.
6.	Čavlek Aleksandar	ubijen od OZN-e	1946.
7.	Delija Dragutin	ubijen iz zasjede	1945.
8.	Držaić Ivan	strijeljan od partizana	1942.
9.	Duković Augustin	mučen i ubijen od vlasti u stanu	1948.
10.	Dunaj Antun	umoren od partizana	1944.
11.	Đanić Ivan	osuđen i strijeljan od partizana	1943.
12.	Đurić Antun	uhićen od vlasti i ubijen nepoznatog dana i mjesta	1945.
13.	Feguš Ignacije	u organiz. vlasti ubijen na vratima sakristije	1946.
14.	Gecina Martin	odveden na saslušanje, strijeljan od vlasti	1945.
15.	Grahovar Antun	mučen i zvjerski zaklan	1990.
16.	Hitrec T. Božidar	likvidiran pri povlačenju nepoznatog dana i mjesta	1945.
17.	Irgolić Antun	mučen i ubijen od partizana	1943.

⁴³ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 231.

⁴⁴ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 233–234.

18.	Ivančić Karlo	partizani ga optužili, a mučili i ubili Nijemci ili Čerkezi	1943.
19.	Jagić Franjo	uhićen i ubijen pri povlačenju	1945.
20.	Janeš Ivan	odveden i ubijen od komunista	1945.
21.	Jesih Dragutin	mučen i ubijen	1944.
22.	Kalajdžić Josip	uhićen od OZN-e, mučen i raspet na križ	1945.
23.	Klapšić Josip	likvidiran pri povlačenju	1945.
24.	Klasić Antun	nestao kao zarobljenik	1945.
25.	Kolundžić Mato	prostrjeljen od »ustaškog izviđača« ili partizana	1945.
26.	Kovačić Petar	osuđen na smrt žaleći se na presudu	1945.
27.	Kramar Stjepan	osuđen i strijeljan od komunista poslije rata	1945.
28.	Kranjčić Matija	optužen od komunista i nestao	1945.
29.	Kroder Hinko	likvidiran kao Nijemac strijeljanjem	1945.
30.	Kučmanić Stjepan	strijeljan od vlasti	1945.
31.	Kuže Dragutin	mučki likvidiran	1945.
32.	Lazički Ivan	strijeljan od vlasti	1945.
33.	Lesjak Josip	mučen i ubijen od partizana	1945.
34.	Liko Želimir	osuđen na smrt strijeljanjem	1948.
35.	Lizatović Ante	strijeljan od partizana	1943.
36.	Mađarić Ivan	ubijen od njemačke vojske	1941.
37.	Maretić F. Ivan	mučen i ubijen od vlasti	1945.
38.	Martinac Josip	mučen i strijeljan od partizana	1943.
39.	Matijević Josip	masakriran i ubijen	1945.
40.	Mikec Rudolf	strijeljan od partizana	1945.
41.	Müller Viktor	osuđen i ubijen od partizana	1945.
42.	Paljug Mato	uhićen i nestao	1946.
43.	Pečar Franz	ubijen u župi Bosiljevo	1945.
44.	Povoljnjak Stjepan	odveden od OZN-e. Ubijen izlazeći iz vlaka	1946.
45.	Radović Franjo	ubijen od partizana u ž. stanu iz mržnje prema Crkvi	1945.
46.	Rihar Franjo	ubijen u Jasenovcu	1942.
47.	Rukavina Slavko	likvidiran pri povlačenju	1945.
48.	Sivjanović Petar	osuđen od vlasti i obješen	1946.
49.	Stanković Ivan M.	ubijen revolverom u stanu	1947.
50.	Strašek Janez	ubijen od vlasti	1947.
51.	Šćurić Josip	likvidiran od partizana	1945.
52.	Šegvić Kerubin	osuđen i strijeljan	1945.
53.	Šimunović Ivan	strijeljan od partizana	1943.
54.	Štromar Stjepan	nakon Križnog puta ubijen na Macelju	1945.
55.	Štuban Ladislav	ubijen u bijegu	1945.
56.	Tumbas Adalbert	strijeljan od partizana	1945.
57.	Valentić Franjo	likvidiran na putu za emigraciju	1947.
58.	Vedrina Janko	ubijen od žandara u župnom stanu	1935.
59.	Vedrina Josip	mučen i ubijen od partije i sljedbenika	1949.
60.	Venko Alojzije	strijeljan od OZN-e nakon žalbe na presudu	1946.
61.	Vlašićak Janko	ubijen od četnika	1935.
62.	Žagmeštar Petar	odveden na saslušanje i nestao	1945.
63.	Žigrović Matija	mučen i ubijen od partizana	1943.

UBIJENI SVEĆENICI TIJEKOM BOMBARDIRANJA

BR.	PREZIME I IME	NAČIN ZLOSILJA	GOD.
64.	Anđel Franjo	tijekom bombardiranja ubijen u kancelariji	1945.
65.	Pintar Vilim	tijekom bombardiranja mjesta	1943.
66.	Zdešar Anton	tijekom bombardiranja mjesta	1945.

SVEĆENICI UMRLI U ZATVORU

67.	Gručić Karlo	osuđen na 5 godina, izdržava u Staroj Gradiški, umro	1948.
68.	Kolarić Mihovil	umro u zatvoru S. Gradiška od »tifusa«, bez liječ. pom.	1948.
69.	Kovačić Stjepan	osuđen na 20 god., umro u zatvoru S. Gradiška	1948.
70.	Ladić Jakov	»slučajno« smrtno stradao na pris. radu u Beogradu	1949.
71.	Perhač Ivan	osuđen na 20 god., umro u S. Gradiški	1947.

BOGOSLOVI I SJEMENIŠTARCI NA MJESTU UBIJENI⁴⁵

BR.	PREZIME I IME	GOD. ROĐENJA	GOD. SMRTI	DOB
1.	Kukolja Branko	1921.	1945.	24
2.	Poljak Zvonko		1946.	
3.	Burja Makso	1925.	1943.	18
4.	Ivanec E. Slavoljub	1916.	1945.	29
5.	Nemet Boris			
6.	Kolb Boris			
7.	Premenić Ivan			

3. Ubijeni svećenici drugih biskupija i redovničkih zajednica na području Zagrebačke nadbiskupije

Na području Zagrebačke nadbiskupije partizani su u travnju 1945., u selu Vižovlju, ubili umirovljenog dubrovačkog biskupa Josipa M. Carevića, koji je boravio u župi Veliko Trgovišće.

⁴⁵ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 235–237.

Najbolnija je rana u Krapini – stratište u Macelju, gdje je na području Zagrebačke nadbiskupije pogubljena najveća skupina duhovnih osoba na jednom mjestu; uz svećenika Štromara i bogoslova Kukolju iz Zagrebačke nadbiskupije ubijeno je još 19 svećenika, redovnika i bogoslova raznih biskupija i redovničkih zajednica Crkve u Hrvata.

Od slovenskih svećenika i redovnika na području Zagrebačke nadbiskupije životom je stradalo 11, od toga 7 u logoru Jasenovac 1942. godine.

Od redovnika raznih zajednica na području Zagrebačke nadbiskupije ubijeno ih je 28. To znači da je na području Zagrebačke nadbiskupije ubijeno ukupno 58 svećenika i redovnika raznih biskupija i redovničkih zajednica i 1 biskup.

Nadbiskup Stepinac u svojem dopisu predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću, 21. 7. 1945., spominje i dvije na smrt osuđene sestre milosrdnice: Vojni sud Komande grada Zagreba 29. lipnja 1945. »osudio je na smrt strijeljanjem časne sestre Blandu Stipetić i Faniku Špljat, a č. s. Beatu Nemeč na 3 godine prisilnog rada«.

U noći 15. svibnja 1945. godine sestra Geralda Jakob, sestra Konstancija Mesar i sestra Lipharda Horvat odvedene su u nepoznatom smjeru i o njima se više nikada nije moglo ništa saznati (radile su u bolnici za duševne bolesti u Vrapču). Prema dojavi jedne »nepoznate« osobe ... one su završile svoj život u Jazovki.

Od sestara klanjateljica Krvi Kristove ubijena je Josipa Nivestić 1946. g. u župi Ruševo, a Lala Kulijer 1947. g. u župi Pleternica, u požeškom dekanatu.⁴⁶

4. Osude na vremenske kazne i druge vrste nasilja na području Zagrebačke nadbiskupije

U krvavu kupelj Crkve zagrebačke zasigurno ulazi bolna osuda zagrebačkog nadbiskupa, sluge Božjega kardinala Alojzija Stepinca na montiranom procesu u Zagrebu, prije 50 godina. Oko njega su, kao vijenac, spomenuti ubijeni svećenici mučenici, a za njim ide svijetla vojska svjedoka vjere, biskupi i svećenici, osuđenici na zatvore i logore, samo zbog toga što su bili Hrvati i službenici Crkve.

Iz Zagrebačke nadbiskupije osuđena su i izdržavala vremenske kazne u logorima 3 biskupa i 152 svećenika, ukupno 155, predvođeni svojim nadbiskupom Alojzijem Stepincem. Bili su osuđeni na ukupno 712 godina, 6 mjeseci i 22 dana, od čega su u logorima izdržali 492 godine, 4 mjeseca i 14 dana, što iznosi 179.734 bolna dana progona, poniženja i neslobode.⁴⁷

Samo u gradu Zagrebu održano je od 1945. do 1951. godine 6 velikih montiranih procesa, među njima i proces zagrebačkom nadbiskupu Alojziju Stepincu 1946. godine, a proces

⁴⁶ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 162–169 i 192–198. Pismo nadbiskupa Stepinca predsjedniku V. Bakariću, 21. 7. 1945. br. 64/BK. *Vjesnik* od 2. 07. 1990. VRAČIĆ, B.– KOVAČIĆ, A., *Sestre Milosrdnice sv. Vinka Paulskog*, I. dio, Zagreb 1996., str. 236.

⁴⁷ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 263–450. ŠANJEK, F., *Nav. dj.*, str. 474., prema podacima dr. Stjepana Kožula.

zagrebačkim bogoslovima bio je 1951. Na tri su procesa svećenici osuđeni na smrt: Kerubin Šegvić i Stjepan Kramar 1945.; franjevci iz župe Majke Božje Lurdske u Zagrebu, 1947.; i Želimir Liko 1948. godine, u suđenju grupi Kavrana–Miloša–Sabolića, kada ih je 77 ubijeno, a 12 ih je pošlo izdržavati vremenske kazne. Svećenik Želimir Liko smaknut je 27. 8. 1948. zajedno sa 40 na smrt osuđenih, istoga dana (19 na smrt vješanjem i 21 na smrt strijeljanjem) i to u grupi osuđenih na smrt strijeljanjem.⁴⁸

Zlostavljana su, pritvorena i progonjena bila 32 svećenika, dok su 24 svećenika Zagrebačke nadbiskupije morala pobjeći u iseljništvo. Tragovi Križnoga puta i umorstva ljudi zabilježena su u 97 župa Zagrebačke nadbiskupije.⁴⁹

III. NADBISKUP ALOJZIJE STEPINAC I SVEĆENICI ŽRTVE

Pedeseta obljetnica od montiranog procesa i osude zagrebačkog nadbiskupa i hrvatskog metropolita dr. Alojzija Stepinca prigoda je da se u okviru ove teme pogleda kakav je bio njegov stav i odnos prema svećenicima žrtvama, tim više što je i sam bio žrtva i trajna meta progona do groba i preko groba.

Osim toga, progon, patnja i mučeništvo sluge Božjega kardinala Alojzija Stepinca čvrsto su vezani uz progon, patnju i mučeništvo naroda i Crkve u Hrvata, posebice mučeništvo Crkve zagrebačke kojoj je bio uzorni natpastir i mučeništvo njegovih svećenika. To se ne može i ne smije dijeliti i bez toga se nadbiskupa Stepinca teško može razumjeti, jer upravo iz vjere i vjernosti Bogu i tim žrtvama raste njegova osobna žrtva, dosljednost i mučeništvo.

Iz njegova stava prema svećenicima žrtvama jasno se vidi i njegov stav prema totalitarnim režimima 20. stoljeća koji su nečovječno vladali na ovim prostorima u vrijeme njegove pastirske službe Evanđelju, Crkvi i čovjeku. Osobito su značajna i zanimljiva tri razdoblja, odnosno tri vrste režima vlasti u kojima je on vršio poslanje Krista i Crkve za dobro naroda i ljudi:

1. Dr. Alojzije Stepinac imenovan je nadbiskupom koadjutorom 1934. godine, u vrijeme diktatorskog beogradskog režima, a već 1935. padaju i prve svećeničke žrtve u Zagrebačkoj nadbiskupiji: 13. lipnja – Ivanko Janko Vlašićak u Požeškom Brestovcu i 8. kolovoza – Janko Vedrina u Bučici. Bilo je to vrlo burno razdoblje. Zagrebačkom nadbiskupu i hrvatskom metropolitu dr. Antunu Baueru iz svih krajeva Hrvatske pristizale su pritužbe na progone Hrvata i crkvenih osoba, na »zulume srpskih žandara« po Hrvatskoj. Samo 1935. godine nalazimo u arhivu Prezidijala nadbiskupa Bauera preko 60 registriranih pri-

⁴⁸ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 450–507. *Croatia christiana preiodica* br. 29/1992., str. 137–180. PRUSAC, I., *Tragedija Kavrana i drugova*, 1967. PLANINIĆ, M., *Tko je izdao Kavrana*, Zagreb 1994. BEZINA, P., *Franjevci provincije Presvetog Otkupitelja – žrtve rata 1942.–1948.*, Split 1995.

⁴⁹ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 537–774. ŠANJEK, F., *Nav. dj.*, str. 474.

župnik Ivanko Vlašićak na dan izbora, 5. 5. 1935., osobito isticao kao gorljivi pristaša velikog i karakternog Hrvata, vođe čitavoga hrvatskog naroda, dr. Vlatka Mačeka. Možda će vrijeme ipak jednom unijeti svjetlo u ovaj gnjusni atentat.⁵⁴

Brestovački župnik Milivoj Kaić zapisao je tek 1962., da je župnika Vlašićaka »ubio Nikola Zdjelar, pravoslavac iz Završja, koji je doselio iz Korduna i kupio (dobio nakon agrarne reforme posjeda brestovačkog vlastelinstva) imanje u selu Završju. Bio je četnik i po naređenju četnika iz Požege izvršio je ubivstvo. Taj je isti 1941. otišao u četničke redove te poslije rata pobjegao u Englesku i dalje u Kanadu. To je istina, pa da ne bude na drugima krivnja – da se zna tko je to učinio.«⁵⁵

Dakako, prema pouzdanom svjedočanstvu, srpski su »glavešine« iz Požege u više navrata u doba komunizma dopuštali tom ubojici i četniku, Nikoli Zdjelaru, da dolazi iz Kanade u Hrvatsku i požeški kraj, iako je bio četnik i zločinac.⁵⁶

Janko Vedrina došao je u župu Bučica 1933. godine, pošto se ondje kroz 5 godina izmijenilo 5 upravitelja župe, i počeo marljivo raditi na duhovnoj i materijalnoj obnovi. Nakon dvije godine djelovanja, upućena je tužba protiv njega na Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu 4. 5. 1935., koju je potpisao predsjednik općine Bučica, Janko Kapac, a koja nastoji negirati sav njegov život i rad i prikazati ga u crnom svjetlu kao čovjeka i svećenika.⁵⁷ Dakako, tužba je pisana pred same izbore i traži župnikovo micanje iz onoga kraja. Župnik J. Vedrina ostavio je tu tužbu u Spomenici bučičke župe. Uskoro je ta tužba, kako je i najavila, »nadvila crni oblak nad župom Sv. Ante u Bučici.« Njezin epilog je bio organizirano umorstvo, 6 ispaljenih metaka u župnika Vedrinu u njegovu župnom stanu, navečer, 8. 8. 1935. Istraga je i ovdje išla krivim smjerom, bez rezultata i otkrivanja zločinaca. Župnikov nasljednik, Slovenac Martin Štupnik, upisao je u Spomenicu bučičke župe: »Čim je narod saznao za smrt, ili bolje rečeno za ubojstvo, odmah je bio mišljenja, da je njihov župnik pao kao žrtva 'hrvatstva'. Jer, baš tjedan dana prije smrti, bila je u Bučici velika proslava, a koju su nekoji iz Gline u sporazumu s pokojnim Jankom Vedrinom izrabili u svoje svrhe, što je već malo 'mirišalo' po politici. Prigodom proslave bile su izvješene hrvatske zastave, a po pričanju naroda, to je vrlo boljelo i peklo domaću 'gospodu'. Pod riječju 'gospoda' razumijeva ovdašnji narod: bilježnika, blagajnika, načelnika, žandare i možda učitelja. Pripovijeda se, da su se 'gospoda' prijetila kad

⁵⁴ *Spomenica župe Brestovačke od 1909.–1941.*, str. 38–40.

⁵⁵ *Spomenica župe Brestovačke od 1946. godine*, str. 60–61.

⁵⁶ To svjedoči sadašnji brestovački župnik vlč. g. Ivica Petrović, koji je u toj župi od 1966. godine i dobro poznaje prilike, jer je rodom iz Trenkova, župa Velika, a svećeničko poslanje vršio je kao kapelan u Kutjevu i kao župnik u Brestovcu.

⁵⁷ Tužba je napisana 4. svibnja 1935., baš uoči izbora. Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu ju je zaprimio pod brojem 3482/1935. i poslao dekanu Pokupskog dekanata Antunu Klasincu u Lasinju. Dekan izvješćuje Nadbiskupski Duhovni Stol 16. srpnja 1935. o tužbi protiv župnika Vedrine, te da je tužba ostala kod njega u Bučici. Župnik Vedrina stavio je tužbu u Spomenicu župe Bučice, kraj onoga što je u Spomenici zabilježeno o njegovim pothvatima s narodom na duhovnom i materijalnom planu kroz dvije godine njegove službe u Bučici. Tužba ima uvod, pet točaka optužbe i zaključak.

su vidjeli izvještene hrvatske barjake, da će biti za osam dana izvještene crne zastave.«⁵⁸ Župnik Vedrina je bio ubijen, a počinitelji zločina nisu otkriveni.

2. U vrijeme II. svjetskog rata hrvatski metropolit je bio Bauerov nasljednik nadbiskup Stepinac, branitelj Božjih i ljudskih prava koji je jasno govorio istinu i bacaio snopove svjetla u noć mržnje i rata, u »okrutno doba«, u »grozna vremena«, kad su jauk i plač baština više-manje cijelog čovječanstva.⁵⁹ Njegove predstavke, poruke i govori ostat će trajno svjedočanstvo obrane vječnih načela za dobro svakog čovjeka, izraslih iz vjere i Evandjelja.

Od vlasti NDH uhićen je Franjo Rihar, župnik u G. Stubici, Slovenac, i osuđen na 3 godine zatvora, jer 10. 4. 1942. nije služio svečanu sv. misu i »Te Deum«. Kada je bio otpremljen u Jasenovac, nadbiskup Stepinac se više puta zauzimao za njega, ali bez rezultata.⁶⁰ Iste godine uhićeno je još 7 slovenskih svećenika u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Njima se spočitavalo »da su protivnici hrvatske države i da surađuju s partizanima«. Bili su na službi u Zagorju, te su uhićeni i zatvoreni u Klanjcu, potom u Varaždinu. Pušten je bio Ivan Fink, upravitelj župe Velika Erpenja, a ostalih 6 svećenika završilo je u Jasenovcu. Župniku Riharu i toj šestorici gubi se svaki trag u jasenovačkom logoru.⁶¹

Nadbiskup Stepinac, tek što je dobio obavijest od dekana Marcela Novaka iz Tuhlja, piše, 8. 9. 1942., dr. Andriji Artukoviću, ministru unutarnjih poslova te intervenira za uhićene svećenike.⁶² Nadbiskup Stepinac 2. 11. 1942. ponovno piše ministru Artukoviću, koji mu odmah odgovara i upućuje ga na Ministarstvo unutarnjih poslova.⁶³ To Ministarstvo uopće nije odgovaralo na Nadbiskupova pisma i intervencije. Zato je nadbiskup Stepinac 24. 2. 1943. uputio pismo izravno poglavniku dr. Anti Paveliću, iz kojeg se vidi njegov stav o svećenicima žrtvama, o načinu sudovanja i samome Jasenovcu:

»Ja se već mjesecima trudim da doznam sudbinu svojih sedam svećenika, koji su odvedeni u Jasenovac. Sve do sada bilo je uzalud. Sada je, međutim stigao službeni upit hrvatskog konzula iz Ljubljane preko Ministarstva vanjskih poslova za župnika G. Stubice F. Rihara, da se izvijesti, da li je živ, jer ga potražuje sestra. Iz svega moram zaključiti, da su svi pobijeni. Reći će se, da su bili protudržavno raspoloženi. Zašto nisu izvedeni pred sud? Ako nije dosta redovni, zašto nisu izvedeni pred prijeki sud, ili barem pred pokretni prijeki sud?

⁵⁸ Spomenica župe Bučice, str. 122–124. Žandari i »gospoda« pokušali su širiti glasine, kako se je župnik Vedrina obogatio na toj siromašnoj župi, kroz dvije godine službe, pa su ga razbojnici opljačkali i odnijeli novac. To bilježi i vlč. Martin Štupnik kao mišljenje Crkvenog odbora. Bili su prevareni. Novac je nađen netaknut u župnom stanu i poslan je u Zagreb na Nadbiskupski Duhovni Stol. Dopis od 16. 9. 1935. br. Protokola NDS 6764/1935.

⁵⁹ STEPINAC, A., *Propovijedi, govori, poruke* (1941–1946), pripremili i uvod napisali J. Batelja i C. Tomić, OFMconv, Zagreb 1996., str. XI.

⁶⁰ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 101–104.

⁶¹ *Sluga Božji Alojzije Stepinac*, Glasnik Postulature, 4/1994., str. 85–86.

⁶² KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 178–179. Pismo nadbiskupa Stepinca dr. A. Artukoviću od 8. rujna 1942.

⁶³ Pismo nadbiskupa Stepinca dr. A. Artukoviću od 2. 11. 1942.

Ovo je sramotna ljaga i zločin, koji vapije u nebo za osvetom, kao što je sramotna ljaga čitav Jasenovac za Nezavisnu Državu Hrvatsku. Što se mene kao svećenika i biskupa tiče, ja velim s Kristom na križu: Oče, oprosti im, jer ne znaju što čine! A čitava javnost, napose rodbina ubijenih, traži zadovoljštinu, odštetu, izvođenje krvnika pred sud. Oni su najveća nesreća Hrvatske!⁶⁴

Glas zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca bio je jedini glas obrane svećeničkih života, žigosanje zločina i zločinaca, osuda jasenovačkog logora kao »sramotne ljage«.⁶⁵

3. Od 1942. počeli su partizani ubijati i strijeljati svećenike u Zagrebačkoj nadbiskupiji. Prvi je bio Ivan Držaić u Donjoj Kupčini. Broj ubijenih svećenika raste iz godine u godinu, ubijenih od NOP-a ili NOV-a, kulminira 1945., a nastavlja se do 1949.

Dr. Alojzije Stepinac, kao zagrebački nadbiskup i predsjednik Biskupske konferencije, šalje svoju opširnu predstavku predsjedniku Narodne vlade Hrvatske Vladimiru Bakariću već 28. lipnja 1945. i 21. srpnja 1945.⁶⁶

To je uistinu pravi »memorandum« nadbiskupa Stepinca komunističkoj vlasti o uzrocima nezadovoljstva Katoličke Crkve spram političke prakse nove vlasti u Hrvatskoj. Pismo od 21. srpnja 1945. ima dva dijela: u prvom je sadržano 8, a u drugom 7 točaka. Dodan je i prilog od 2 stranice, u kojemu su navedena imena 10 svećenika ubijenih od NOV-a do 8. svibnja 1945., 12 svećenika osuđenih na smrt iza 8. svibnja 1945. i još 40 svećenika koji se nalaze u zatvorima.

Najbolje je pročitati i proučiti čitav tekst ovog dokumenta nadbiskupa Stepinca, jer donosi čitav spektar bolnih problema čovjeka, naroda i Crkve onoga časa, u što ne možemo ulaziti s obzirom na uži okvir naše teme. Svakako, nadbiskup Stepinac poimence spominje svećenike osuđene na smrt: prof. Kerubina Šegvića i prof. Stjepana Kramara u Zagrebu, zatim dr. Matiju Kranjčića, o. Rikarda Ribića i o. dr. Beata Bukinca, osuđene na smrt na vojnom sudu u Karlovcu, te Stjepana Pavunića, Mihaela Kanotija, Josipa Kalajdžića i Petra Kovačića, koje je navodno osudio na smrt Vojni sud u Križevcima i čekaju potvrdu osude Vojnog suda II. Armije u Zagrebu. Nadbiskup navodi na smrt osuđene sestre Milosrdnice, sudovanje bez javnosti, bez prava i mogućnosti obrane, bez svjedoka, bez mogućnosti primanja sakramenata u zatvoru. Spominje način sudovanja – i do 80 osuda dnevno, zatim osuđene na smrt: dr. Guberinu, župnika Stjepana Kučmanića i druge svećenike po logorima. Ne prešućuje niti jedan problem, povredu osnovnih prava čovjeka, posebice stanje u logorima, sudovanju, likvidacijama ljudi i svećenika.

Stav nadbiskupa Stepinca spram žrtvama snažno se očituje u PASTIRSKOM PISMU, tom najbližavijem dokumentu naših biskupa o položaju čovjeka, naroda i Crkve u novom komunističkom režimu.

⁶⁴ Pismo nadbiskupa Stepinca poglavniku dr. A. Paveliću 24. 2. 1943.

⁶⁵ KOŽUL, S., *Nav.dj.*, str. 179.

⁶⁶ *Croatica christiana periodica* br. 29/1992., str. 137–180. Benigar i Lacković navode predstavku koju je nadbiskup Stepinac prije toga osobno predao predsjedniku V. Bakariću 28. lipnja 1945., kada je Bakarić posjetio Nadbiskupa. Vidi bilješku 6.

»U rujnu 1945. godine sastali su se u Zagrebu na plenarnoj sjednici svi biskupi iz Jugoslavije... S te konferencije biskupi su poslali 22. rujna pismo Josipu Brozu u Beograd, kao i posebno Pastirsko pismo svim vjernicima, koje je čitano u crkvama u nedjelju 30. rujna 1945.«⁶⁷ Biskupi jasno i pregledno iznose sve ono što su smatrali da se Crkvi i vjernicima događa protuzakonito u novom političkom sustavu, izražavajući i želju za sporazumom na temelju dogovora. Komunistički su 'aktivisti' širili misao da su trojica biskupa: Stepinac, Čekada i Čule bili 'biskupski aktiv', koji je odgovoran za sadržaj i stil Pastirskoga pisma. Izvan sumnje je da su sva tri biskupa, svaki na svoj način, kasnije podnijeli progone i maltretiranja svake vrste, osobito je ponižavan biskup Čule u Zenici.⁶⁸ Biskupi nisu prešutjeli problem ubojstava i nasilja nad svećenicima, nego su to stavili na prvo mjesto, obrađujući se u Pastirskom pismu svojim vjernicima:

»Ponajprije nas, predragi vjernici, rastužuje i zabrinjuje bolna i strašna sudbina mnogih svećenika, pastira vaših duša. Već za vrijeme rata velik je broj svećenika poginuo, ne toliko u samim ratnim borbama, koliko više od osuda sadašnjih vojnih i građanskih vlasti. Kad su se svršile ratne operacije, nisu prestale smrtne osude katoličkih svećenika. Njihov broj, prema našim podacima, iznosi: 243 mrtva, 169 u zatvorima i logorima, 89 nestalih, svega 491. K tome pridolazi 19 ubijenih klerika, 3 ubijena laika redovnika i 4 časne sestre. To je broj kojeg ne poznaje povijest balkanskih zemalja tijekom dugih stoljeća. A što je najbolnije, njima, kao ni drugim stotinama, ni tisućama, nije bilo dozvoljeno, što je inače dozvoljeno u civiliziranim zemljama i najgorim zločincima: da u posljednjem času prime svete Sakramente. Sudovi koji su izricali te smrtne osude, vršili su svoj postupak kratko i sumarno. Optuženici najčešće nisu znali ni svoju optužnicu do pred samu raspravu. Njima često nije bilo moguće da se brane onako, kako to traži narav svake rasprave, to jest da se brane pomoću svjedoka i odvjetnika.

Upravo zato je poštena i nepristrana javnost u pravu, da osporava ovim smrtnim osudama svećenika najbitniju vlastitost sudske presude a to je pravednost.

Tko može dokazati, da su toliki na smrt osuđeni katolički svećenici uistinu zločinci, koji zaslužuju smrtnu osudu? Zar su oni svi bili koljači? (...)

Nespojivo je, naime, s naravnim kršćanskim osjećajima pravde koji je vrlo budan u našim vjernicima, da se izriče smrtna osuda zato, što je netko drugog političkog mišljenja, a nije inače počinio nijednog drugog zlodjela. Zakoni su pravde iznad pojedinih političkih nazora i vrijede za sva vremena i sve ljude podjednako. U ime te vječne pravde mi dižemo svoj glas pred svima vama, predragi vjernici, na obranu nepravično osuđenih svećenika. Ali ne samo njih, nego i drugih tisuću i tisuću vaših sinova i braće, koji su kao i oni osuđeni na smrt, a da se nisu mogli obraniti kao što se to radi u svakoj civiliziranoj i kulturnoj državi. (...)

⁶⁷ ZNIDARČIĆ, L., *Nav. dj.*, str. 463.

⁶⁸ Vidi bilješku 2 i 9.

Veliki broj svećenika leži po raznim logorima, osuđen na dugogodišnji prisilan rad. Dapače, sve je do danas grkokatolički vladika dr. Janko Šimrak lišen slobode, dok nam je sudbina biskupa Carevića nepoznata.⁶⁹

Taj bolni gubitak Crkve u Hrvata nosio je nadbiskup Stepinac u svojem srcu i u teškim časovima uhićenja, istražnog zatvora i montiranog političkog procesa. To svjedoči i njegova izjava očitovana i vlastoručno potpisana u tijeku istražnog postupka protiv njega, u Zagrebu, 20. rujna 1946.⁷⁰ koja će biti i temeljni dio njegova obrambenog govora na sudu, 3. listopada 1946. Nadbiskup je bio duboko svjestan što se s njim događa i da sve ima poslužiti montiranom političkom procesu kojim se sudi Crkvi i narodu. Bio je svjestan svoje nedužnosti, pa spominje:

»Moja je krivnja sto posto u tome, što nisam mogao pokleknuti pred zahtjevima komunizma, koji jedini vlada u ovoj zemlji«. Potom navodi obrazloženje i nabraja 17 točaka koje to potvrđuju i opovrgavaju režimsku propagandu o slobodi vjeroispovijesti u novome poretku. Na prvom mjestu konstatira: »Da je od početka Narodno-oslobodilačke borbe pa do sada ubijeno između 260–270 katoličkih svećenika od kojih ogromna većina ne bi nikada bila zvana ni na odgovornost u drugim zemljama, a kamoli ubijena. Ubijeno je kojih desetak časnih sestara čega se ne sijećam nikada u povijesti naše zemlje. (...) Nijedan katolički svećenik ili biskup nije siguran ni po danu ni po noći za svoju slobodu, a čak i za svoj život, što sam imao prilike i sam iskusiti.«⁷¹

Nadbiskup Stepinac, žrtva na montiranom političkom procesu, koja polazi prema vrhuncu patnje, progona i nepravde osude, imao je mogućnost, četvrtoga dana rasprave na procesu 3. listopada 1946., nakon ispitivanja, da i sam kaže koju riječ s obzirom na iznesene optužbe.

Služeći se tom slobodom, Nadbiskup je održao svoj povijesni govor obrane Božjih prava, Crkve i čovjeka u trajanju od 38 minuta. U točki gdje govori o otvorenom uništenju i progону vjere spominje i svećeničke žrtve: »A sada: u čemu je čitav spor, naše teškoće i zašto nije došlo do smirenja prilika? Državni tužilac je toliko puta ustvrdio da nigdje nema slobode savjesti kao ovdje u ovoj državi. Slobodan sam navesti neke činjenice iz kojih će se vidjeti protivno. Ponovno tvrdim pred svima: 260–270 svećenika poubijano je od narodno-oslobodilačkog pokreta. U nijednoj civiliziranoj državi na svijetu ne bi toliki svećenici bili kažnjeni za te krivice, koje im imputirate.

Evo, npr. župnik u Slatini, Bürger! Ako je bio član Kulturbunda, pa da ste ga recimo sudili na osam godina, no vi ste radi toga, što je kao dekan prenio bogoslužne stvari iz susjedne voćinske crkve, što mu je bila dužnost, sudili ga na smrt i ubili.

⁶⁹ KOŽUL, S., *Nav. dj.*, str. 22–24.

⁷⁰ STEPINAC, A., *Nav. dj.*, str. 279–281.

⁷¹ Izjava nadbiskupa Stepinca očitovana i vlastoručno potpisana u tijeku istražnog postupka 20. rujna 1946. u Zagrebu, posebice točke 1., 2. i 17.

Ponovno tvrdim: u nijednoj drugoj civiliziranoj državi ne bi se tako sudilo. Svećenik Povoljnjak ubijen je bez suda kao pseto na cesti. Isto je i s okrivljenim časnim sestrama. U nijednoj drugoj civiliziranoj državi ne bi ih se na smrt sudilo nego najviše na zatvor. Vi ste učinili pogrešku fatalnu, što ste pobili svećenike. Narod vam to nikada neće zaboraviti«. ⁷²

Uistinu, narod i Crkva to nikad nisu zaboravili, iako je o toj temi nametnuta šutnja. To je najsvetiji i najsvjetliji trag naše Crkve. Naši svjedoci vjere i mučenici, toliki naši svećenici žrtve koji su vijenac oko svojeg ideala, svjedoka i mučenika, uzornog natpastira, sluge Božjeg kardinala Alojzija Stepinca. On kao okrvavljeni dragulj blista u tom vijencu i taj vijenac jedno je s njim.

On je i u zatvoru i na suđenju javno branio Krista i Bogorodicu, vjeru i poslanje Crkve, stavlajući u prvi plan svećeničke žrtve i žrtve tolikih nevinih ljudi. Branio je prava i slobodu savjesti i čovjeka, baš kao što je to činio čitavoga svojeg biskupskog služenja, suočen s totalitarnim režimima 20. stoljeća.

Iz istražnog zatvora poručuje: »Zato velim, ako mi nećete dati pravo vi u ovome što navodim, povijest će mi dati pravo!« ⁷³

Zusammenfassung

Zwischen 1935 und 1949 gab es in der Kirche in Kroatien zahlreiche Priesteropfer, Märtyrer und Glaubenszeugen. In dieser Arbeit wird versucht die gesamte Zahl der Opfer bei den Priestern festzustellen, dann spezial in der Diözese von Zagreb, und darüber hinaus zu erläutern, welche Beziehungen hatte der Erzbischof Alojzije Stepinac zu betroffenen Priestern.

1. Im ersten Kapitel werden analysiert und vervollständigt die Versuche im Lande und in der Diaspora, die Gesamtliste der ermordeten Priester aufzustellen. Besonders viele wurden nach dem zweiten Weltkrieg durch die kommunistische Machthaber umgebracht. Man kommt auf die Zahl von 434 unmittelbar ermordeter Priester. Dazu kommen noch 24, die im KZ gestorben sind, also 458. Hinzufügen muß man noch 22 Laienbrüder verschiedener Orden. Umgekommen sind auch 73 Theologiestudenten und 30 Ordensschwwestern. 52 Priester sind »an den Folgen des Krieges« gestorben.

2. In der Diözese von Zagreb sind, zwischen 1935 und 1949, dann wieder im Herbst 1990, insgesamt 71 Priester und 7 Theologiestudenten umgekommen. Auf dem Territorium der

⁷² STEPINAC, A., *Nav. dj.*, str. 282–287. Arhiv postulare, Svezak LXVI, 998a–1002.

⁷³ Vidi bilješku 70, str. 281.

Zagreber Diözese wurden 58 Priester und ein Bischof aus anderen Diözesen ermordet. Aus Zagreber Diözese wurden verurteilt und in KZ ihre Strafe abgeübt 3 Bischöfe und 152 Priester, allen voran der Erzbischof A. Stepinac. Nur in der Stadt Zagreb wurden nach 1945 sechs große Prozesse inszeniert. Ebenso wurden auf dem Territorium von Zagreber Diözese 32 Priester mißhandelt, 24 ins Ausland vertrieben und in 97 Pfarreien gibt es Spuren des Massenmordes.

3. Der Erzbischof A. Stepinac hat nie die Opfer der Priester vergessen. In der Freiheit und im Gefängnis und wehrend seines Prozesses hat er Christus, Mutter Gottes, den Glauben und die Einheit mit der Kirche von Rom verteidigt. Er setzte sich ein für das Recht, für die Gewissensfreiheit und gegen die totalitäre Regime unserer Zeit.